

НҮҮРСНИЙ ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ЭРЭЛТ НИЙЛҮҮЛЭЛТ, МОНГОЛ УЛСЫН НҮҮРСНИЙ ЭКСПОРТЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ БОЛОМЖ, ЭДИЙН ЗАСАГТ ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛЛИЙН ТАЛААРХИ СУДАЛГАА - МЭДЭЭЛЭЛ

*Н. Түвшинтөгс, Д. Мягмарцэрэн
Ц.Болормаа, Б. Ариунжаргал*

СЭДВИЙН АГУУЛГА

Оршил

Нэг. Монгол улсын нүүрсний зах зээлийн асуудлууд /лавлагаа мэдээлэл/

- 1.1. Нүүрсний нөөцийн судалгаа
- 1.2. Нүүрсний экспортын хэмжээ
- 1.3. Нүүрсний зах зээлийн үнийн судалгаа
- 1.4. Нүүрсний экспортоос эдийн засагт үзүүлж буй нөлөөлөл
- 1.5. Нүүрсний салбарын өнөөгийн практик нөхцөл байдал

Хоёр. Дэлхийн нүүрсний зах зээлийн төлөв байдал, эрх зүйн орчны судалгаа

- 2.1. Дэлхийн нүүрсний зах зээлийн талаархи судалгаа
- 2.2. Гадаад зах зээлийн эрэлт
- 2.3. Нөөц болон үйлдвэрлэлээрээ тэргүүлэгч орнуудын эрх зүйн орчны мэдээлэл
 - АНУ
 - Австрали
 - БНХАУ
 - ОХУ
- 2.4. Экспортыг нэмэгдүүлэх боломж
- 2.5. Нүүрснээс нефтийн болон бусад төрлийн бүтээгдэхүүн гарган авах

Гурав. Дүгнэлт

Дөрөв. Зөвлөмж

Тав. Эх сурвалжууд

* * *

ОРШИЛ

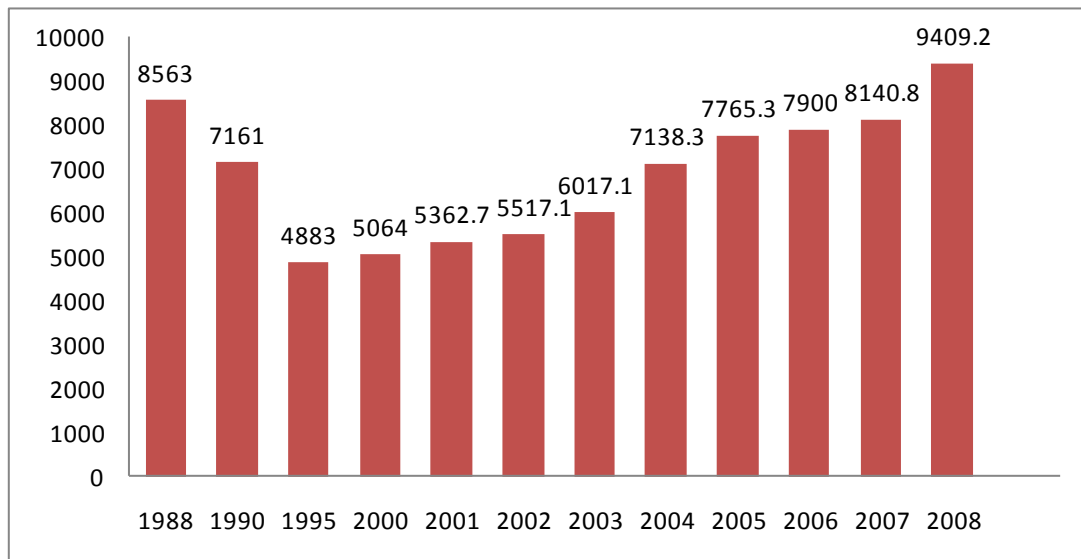
УИХ-ын гишүүн С.Бямбацогтын захиалгаар “Нүүрсний экспортын асуудал”-аар судалгаа-мэдээллийг бэлтгэлээ. Нүүрс нь манай орны стратегийн ач холбогдол бүхий түлш эрчим хүчний гол эх үүсвэр ба цаашдаа нефть-химийн бүтээгдэхүүний үндсэн түүхий эд болж эдийн засгийн өсөлт, хөгжлийн хурдасгуур болох үнэт баялаг юм.

БНХАУ болон Зүүн хойд Азийн орнуудад ирэх 10-20 жилд эдийн засгийн өндөр хурдацтай өсөлт бий болох төлөв байдал ажиглагдаж, энэ бүс нутагт түлш, эрчим хүчний хэрэглээ огцом өсөх хандлагатай болсон нь манай орны хувьд нүүрсний экспортын гадаад таатай нөхцөлийг бүрдүүлж байна. 2009 оны байдлаар Монгол орны хэмжээнд үйлдвэрлэлийн нөөц 9,8 тэрбум тонн, геологийн нөөц 162,3 тэрбум тонн юм. Сүүлийн жилүүдэд нүүрсний

уурхай, аж ахуйн нэгжүүдийн нүүрс олборлолт, экспортын хэмжээ эрчимтэй өсөж байна. 2009 оны 09 дүгээр сарын 1-ний байдлаар 6345.0 мянган тонн нүүрс олборлосон нь өнгөрсөн оны мөн үеийнхээс 107.3%-иар, экспортын нүүрсний хэмжээ 3954.2 мянган тоннд хүрсэн нь өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулбал 156.15%-иар тус тус өссөн байна.

Монгол Улсын нүүрс олборлолт (мян.тонн)

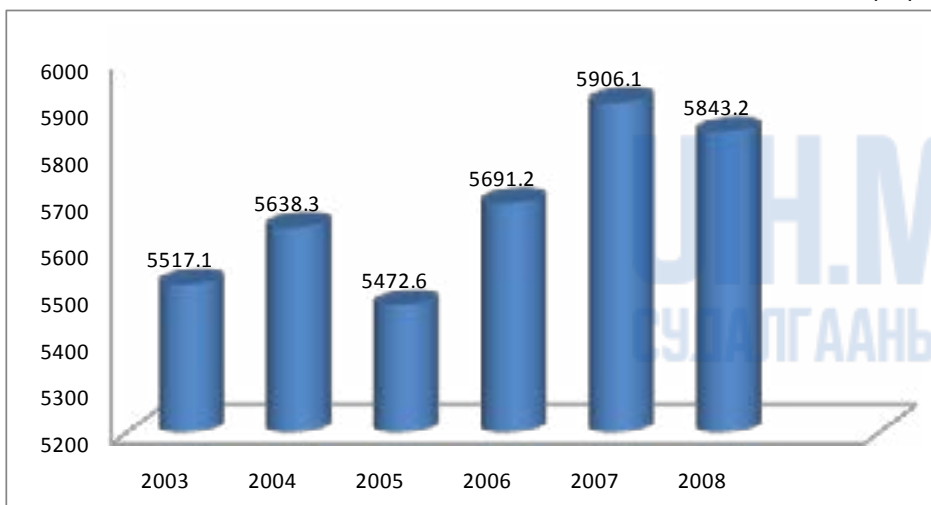
График 1.

* * *

Монгол Улсын сүүлийн 6 жилд нийлүүлсэн эрчим хүчний болон дотоод хэрэглээний нүүр

График 2.

* * *

График 3.

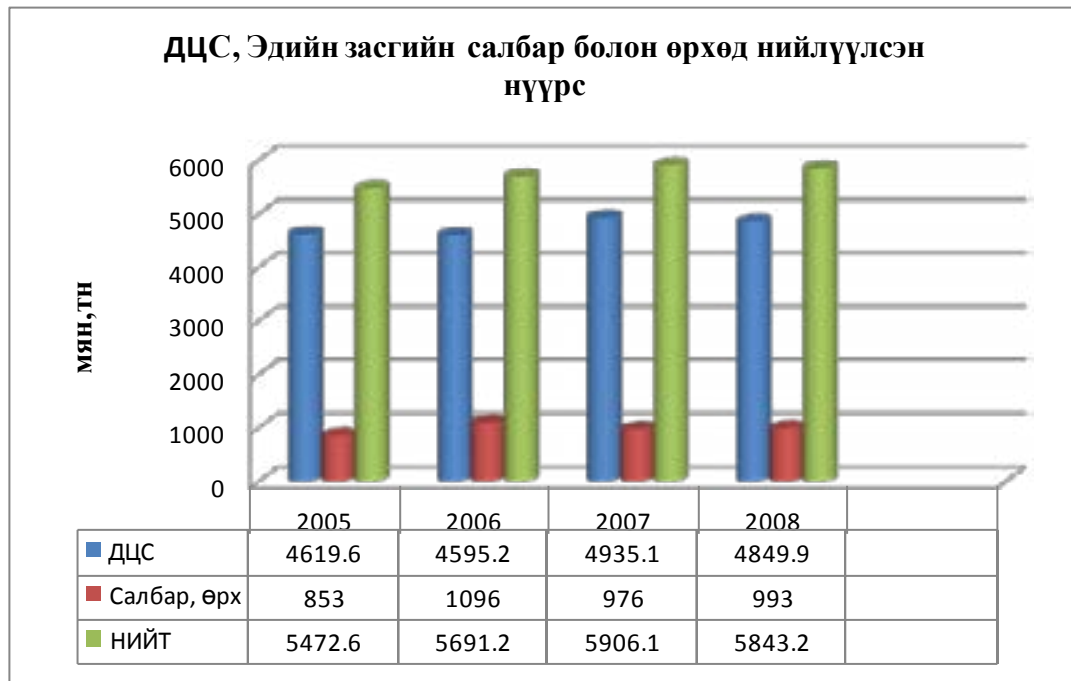
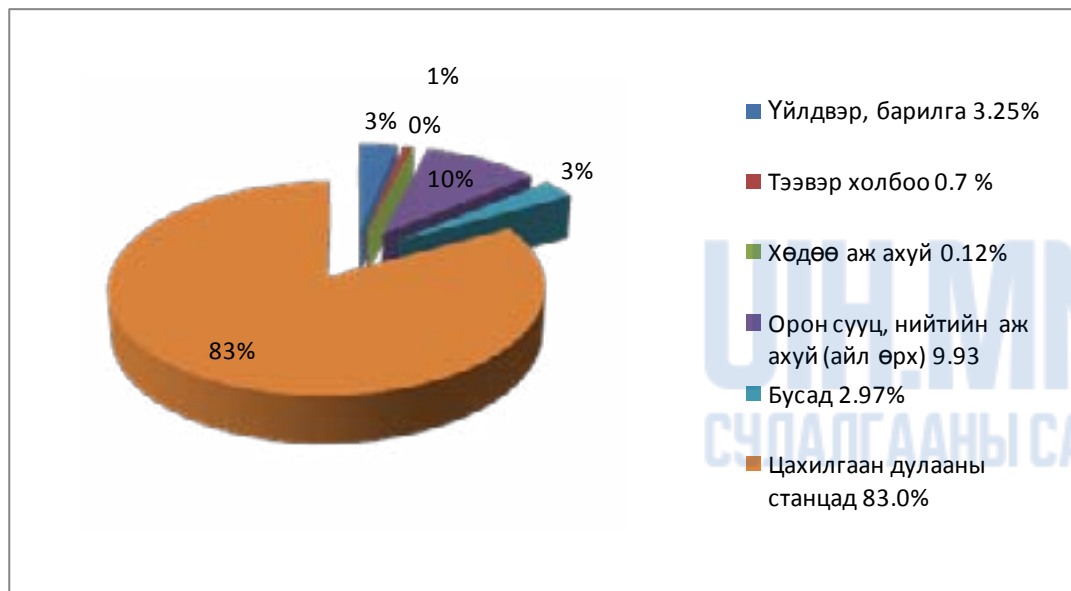

График 4.

Нүүрсний нөөцөөрөө дэлхийд эхний арварт орох Монгол улсын хувьд дотоодын хэрэглээ

харьцангуй бага учраас зөвхөн нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлснээр эдийн засгийн үр ашиг гарах нь тодорхой юм.

Нэг. МОНГОЛ УЛСЫН НҮҮРСНИЙ ЗАХ ЗЭЭЛИЙН АСУУДЛУУД /лавлагаа мэдээлэл/

1.1. Нүүрсний нөөцийн судалгаа

Монгол улсад нийтдээ нүүрсний 300 гаруй орд, илрэл нутаг дэвсгэрийн хувьд жигдхэн тархсан тогтоцтой байдаг байна. 2009 оны байдлаар Монгол орны хэмжээнд үйлдвэрлэлийн нөөц 9.8 тэрбум тонн, геологийн нөөц 162.3 тэрбум тонн байна. Дараахь хүснэгтээс нүүрсний орд газруудын геологийн нөөцийг хайгуулдсан болон таамагласнаар харна уу.

Хүснэгт 1. Монгол орны нүүрсний орд газруудын геологийн нөөц

№	Нүүрсний сав газар, талбай	Геологийн нөөц			Тайлбар
		Хайгуулдсан	Таамагласан	Нийт	
1.	Хархираагийн	172.5	4592.7	4765.2	Өрнөд Монголын муж
2.	Монгол Алтайн	49.0	10040.6	10089.6	
3.	Алтайн чандахь Чандманийн	3.1	12300.0	12303.1	
4.	Өвөрхангайн	4.2	1221.9	1226.1	
5.	Их богдын	5.2	3450.0	3455.2	
6.	Онгийн голын	42.6	147.1	1513.7	
7.	Орхон-Сэлэнгийн	408.8	7295.3	7704.1	
8.	Өмнөговийн	2960.0	10070.0	13030.0	
9.	Чойр-Нялгын	5932.0	14401.1	20333.1	Дорнод Монголын муж
10.	Дундговийн	104.1	13117.2	13221.3	
11.	Сүхбаатарын	68.0	4190.2	4258.2	
12.	Чойбалсангийн	213.2	14700.7	14913.9	
13.	Тамсагийн	190.0	31803.0	31993.0	
14.	Дорноговийн		23534.0	23534.0	
	Бүгд	10152.7	152187.8	162340.5	
	Өрнөд Монголын муж	224.6	26933.3	27157.9	
	Дорнод Монголын муж	6507.3	101746.2	108253.5	

Эх сурвалж: АМГ. Нүүрс судалгааны хэлтэс

Таван толгойн нүүрсний орд нь Цанхи, Зүүн буюу Онч Хараат, Бортолгой, Баруун өмнөт,

Бортээг, Баруун Наран, Ухаа худаг гэсэн хэсгүүдээс бүрддэг байна. Тэдгээрийн нөөц баялаг, ашиглалт явуулах уул-техникийн нөхцөл зэргийг мэргэжлийн төвшинд авч үзэхэд геологийн хэсэг бүрт бие даасан ил уурхай ажиллуулах боломжтой бөгөөд нийлбэр дүнгээр 40-50 сая.тн нүүрс жилд олборлож болох тооцоо гарч байна. Таван Толгойн орд газарт урьд нь улсын хөрөнгөөр хайгуул хийж тогтоосон нүүрсний нийт геологийн нөөцийн хэмжээ 6.4 орчим тэрбум тонн, үүний дотор коксжих нүүрсний геологийн нөөц нь 1.8 орчим тэрбум тонн байна.

Таван толгойн баруун хэсэгт Баруун Нарангийн нүүрсний орд 20 км зайд оршдог. Энэ ордын боломжит нөөц нь 120 сая тонн, үүний 70 сая тонн нь коксжих, 50 сая тонн нь түүхий нүүрс юм. Канадын QGX Limited компани өмнө нь тооцохдоо 2011-2012 онд үйл ажиллагаа явуулж, бүтээгдэхүүн гаргана хэмээж, жилийн бүтээгдэхүүн нь зургаан сая тонн ба орд газрын нийт ашиглалтын хугацаа 20 жил байна гэж байсан. Таван толгой дахь орд газруудын ашиглалтын зөвшөөрлийг “Эрдэнэс МГЛ” ХХК гэх төрийн оролцоотой компани эзэмшдэг.

Ухаа худаг нүүрсний орд нь “Энержи Ресурс” компанид харъяалагддаг. Одоогоор уурхайн талбай бэлтгэх шатандаа ажиллаж энэ онд хоёр сая тонн нүүрс экспортлох зорилготой. Засгийн газраас “Энержи Ресурс” компанид төмөр зам барих эрх олгосон нь тус компанийг үйлдвэрлэлтээ жилд 10 сая тонн болгон нэмэгдүүлэх боломж бүрдүүлж байгаа.

Нарийн сухайтын нүүрсний орд газарт 134 сая тонн нүүрсний нөөц бий. Одоогоор жилд хоёр сая тонн нүүрсийг Хятадын боомт руу зөөвөрлөж байна. Энэ орд газартай хил залгаа Овоо толгойн орд газарт ойролцоогоор 259 сая тонн нүүрсний нөөцтэйг урьдчилан гаргаад байгаа юм байна. Дахиад 145 сая тонн нүүрс гаргах бололцоотой. Говьсүмбэр аймаг дахь Шивээ-Овоо ордын нүүрсний нөөц хоёр тэрбум гаруй тонн юм. Монгол Улсын дотоодын нүүрсний хэрэгцээ хангахаар уурхайг 1992 онд нээжээ. Шивээ-Овоогийн нүүрс нь хагас чулуун, чийг ихтэй учир цахилгаан станцын түлшинд хэрэглэхэд асаж, ноцохдоо удаан, өвлийн цагт амархан хөлддөг байна.

Иймд нөөцийг томоохон эрчим хүчний цахилгаан станцад ашиглаж, Хятад руу экспортлох төлөвлөгөө байгаа. Монгол Улсын Засгийн газар Шивээ-Овоод Хятад руу эрчим хүч экспортлох 3600 мвт-ын хүчин чадал бүхий цахилгаан станц барихаар төлөвлөсөн нь жилд 14 сая тонн нүүрс хэрэглэх юм. Оюутолгойгоос баруун тийш 100 гаруй км зайд орших Цагаан толгойн орд 36.4 сая тонн нүүрсний нөөцтэй. Дахин есөн сая тонн нүүрсний нөөцийг шинээр тогтоожээ. Өндөр дэгдэмхий чулуун нүүрс учир цахилгаан станцад хэрэглэхээс гадна дээд зэрэглэлийн нүүрстэй хольж коксжуулах боломжтой. Энэ ордны хайгуул, ашиглалтын эрхийг Өмнөговийн Эрчим хүчний нөөц компани эзэмшдэг байна. Оюутолгойн үйлдвэрлэлийг цахилгаанаар хангах дулааны станцад энэ нүүрсний ордыг ашиглах боломжтой юм.³⁹

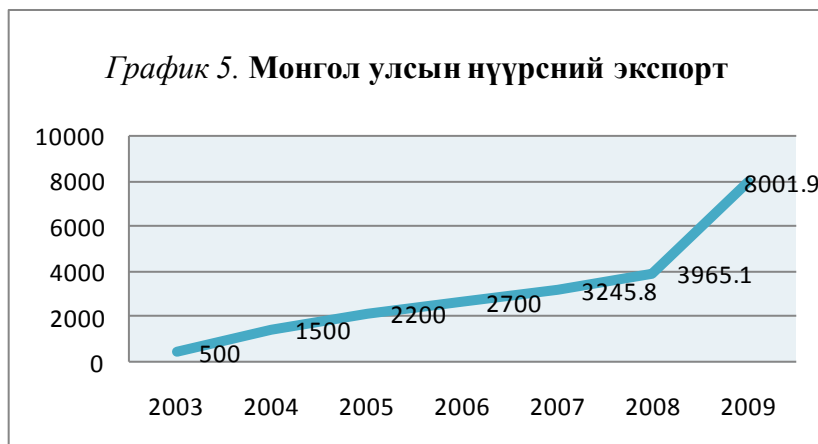
Таван Толгойн орд газарт газрын гадаргуугаас 300 метрийн гүнээр хязгаарлан тогтоосон нүүрсний нийт геологийн нөөцийн хэмжээ 7.5 тэрбум тонн, үүний дотор 4.2 тэрбум тонн орчим нь коксжих нүүрс. Нүүрс баяжуулах үйлдвэрийн тооцоог нүүрсний чанарын судалгаан дээр үндэслэн сүүлийн үеийн дээд зэрэглэлийн тооцоолох программаар боловсруулснаар онолын хувьд 3.3 тэрбум орчим тонн коксжих нүүрсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх боломжтой. гэсэн байна.

1.1 Нүүрс экспортлогч аж ахуйн нэгжүүдийн экспортолж буй нүүрсний хэмжээ

Сүүлийн жилүүдэд нүүрсний үйлдвэрвэрүүдийн олборлолт, экспорт эрчимтэй нэмэгдэж

³⁹ www.energyresources.mn

байгаа. 2009 оны 9 дүгээр сарын 1-ний байдлаар 6345,0 мян.тонн нүүрс олборлосон нь өнгөрсөн оны мөн үеийнхээс 107,3 хувиар өссөн байна. Экспортын нүүрсний хэмжээ 3954,2 мян.тоннд хүрсэн нь өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулбал 156,1 хувиар өссөн байна.

Эх сурвалж: Ашигт малтмалын газар

Дэлхийн банкнаас гаргасан судалгаанд нэг тонн нүүрс борлуулах зардлыг 30 ам доллар, тээврийн зардал нь 20 ам доллар, коксжих нүүрсний үнэ тонн нь 110 ам доллар гэж тооцжээ. Орлогод нөлөөлөх хүчин зүйл нь уурхай, төмөр замын хөгжил, Хятадын нүүрсний хэрэглээний өсөлт, олон улсын зах зээл дэх нүүрсний үнийн өөрчлөлт, Хятадын төмөр замын сүлжээ ашигласны төлбөр зэргийг харгалзсан байна.

Монголын өмнөд бүсээс БНХАУ-ын ӨМӨЗО руу нүүрс тээвэрлэх зардал тонн тутамд 10-30 ам доллар байгаа нь Өвөрмонголын цахилгаан станцууд манай нүүрсэнд тонн тутамд 28-45 ам доллар төлөх боломжтойг харуулж байна. Монголын өмнөд бүсийн эрчим хүчний нүүрсийг экспортлох гурван боломж бий. Үүнд: Хятад дахь цахилгааны үнэ нэмэгдэх, Хятадаас цааш экспортлох боломж хайх, Монголын өмнөд бүсэд нүүрсээр ажиллах цахилгаан станц барьж, эрчим хүч экспортлох юм. Манай улс Хятадын коксжих нүүрсний импортын зах зээлийн ихэнхийг авахад тааламжтай байршилтай орон. Өнгөрсөн онд гэхэд Монгол Улс Хятадын коксжих нүүрсний импортын 50 хувийг хангасан бол энэ оны зургаа, долдугаар сард энэ нь 75 хувьд хүрчээ. Энэ нь нэг талаараа сайн ч нөхөн сэргэхгүй байгалийн баялаг гэдэг утгаараа алс хэтээ бодож бодлого боловсруулах шаардлагатай юм.

Хүснэгт 2. 2009 оны экспортод гаргасан нүүрсний хэмжээ

Д/д	Аймаг сум	Талбайн нэр	Бүтээгдэхүүний төрөл	Борлуулах бүтээгдэхүүний үнийн тоо	Тайлбар
1.	Өмнөговь Гурвантэс	Нарийн сухайт	чулуун нүүрс	1600	2009 онд гаргах
2.	Өмнөговь Цогтцэций	Таван толгой	чулуун нүүрс, коксжих нүүрс	2000	2009 онд гаргах
3.	Сүхбаатар Эрдэнэцагаан	Баянцогт	нүүрс	250	2009 онд гаргах

4.	Дорноговь Даланжаргалан	Баруун Далан	чулуун нүүрс	200	2009 онд гаргах
5.	Өмнөговь Гурвантэс	Нарийн сухайтын дунд хэсэг	чулуун нүүрс	2000	2009 онд гаргах
6.	Дорноговь Даланжаргалан	Элдэм	чулуун нүүрс	312	2009 онд гаргах
7.	Өмнөговь Гурвантэс	Овоот толгой	чулуун нүүрс	3001.9	2009 онд гаргах
8.	Увс Бөхмөрөн	Шанага	нүүрс	5.7	2009 онд гаргах
9.	Өмнөговь Хүрмэн	Тасархай дэл	чулуун нүүрс	593.7	2009 онд гаргах
10.	Дорноговь Даланжаргалан	Баруун дал	чулуун нүүрс	200	2009 онд гаргах
Нийт хэмжээ				10163.3	мян.тн

Эх сурвалж: АМГ. Нүүрс судалгааны хэлтэс

Монгол Улс жилд 20 сая тонн коксжих нүүрс, 15 сая тонн түүхий нүүрс экспортлох боломжтой. Ингэхдээ коксжих нүүрсийг нэг тонныг нь 100 ам доллар, эрчим хүчний нүүрсийг 60 ам доллар гэж тооцвол коксжих нүүрснээс хоёр тэрбум, эрчим хүчний нүүрснээс 0.9 тэрбум доллар олох боломж бий. **Дэлхийн банкнаас гаргасан судалгаанд нэг тонн нүүрс борлуулах зардлыг 30 ам доллар, тээврийн зардал нь 20 ам доллар, коксжих нүүрсний үнэ тонн нь 110 ам доллар гэж тооцжээ.**

Орлогод нөлөөлөх хүчин зүйл нь уурхай, төмөр замын хөгжил, Хятадын нүүрсний хэрэглээний өсөлт, олон улсын зах зээл дэх нүүрсний үнийн өөрчлөлт, хятадын төмөр замын сүлжээ ашигласны төлбөр зэргийг харгалзсан байна. Монголын өмнөд бүсээс БНХАУ-ын ӨМӨЗО руу нүүрс тээвэрлэх зардал тонн тутамд 10 - 30 ам доллар байгаа нь Өвөрмонголын цахилгаан станцууд манай нүүрсэнд тонн тутам 28-45 ам доллар төлөх боломжтойг харуулж байна. **Нүүрсний экспорт нь бүтээгдэхүүн боловсруулах зардал худалдсан үнээсээ доогуур байгаа тохиолдолд ашигтай.** Шивээ-Овоогийн нүүрсний уурхайн нэг тонн нүүрсний үнэ 11400 төгрөг буюу 10 ам доллар байдаг. Харин Баруун Нарангийн уурхайн нэг тонн нүүрсний үнэ 28 ам доллар, Овоо толгойнх 11.5 ам доллар юм байна.⁴⁰ Энэ уурхай жилдээ улсын хэмжээнд 8-9 сая тонн нүүрс олборлож, 2 - 3 сая тонн-ыг экспортонд гаргаж байна.

1.2. Нүүрсний дэлхийн болон дотоодын зах зээлийн үнийн судалгаа

Нүүрсний Дэлхийн зах зээлийн хэрэгцээ цаашдаа жилдээ 500-600,0 сая тонноор нэмэгдэх тооцоо байдаг. АНУ болон зарим Европын орнуудад нүүрсний хэд хэдэн төрөл байдаг аж. Үүнд лигнит буюу хүрэн нүүрс, чулуун нүүрс, шилдэг чулуун нүүрс, бал чулуун нүүрс ордог байна. 2008 оны эхний байдлаар дэлхийн эрчим хүчний хэрэглээнд сүүлийн 10 жилийн хугацаанд 37 хувьд нь нүүрсийг ашиглажээ. Нүүрсний салбартай холбоотой тээврийн сүлжээ болон ложистик эрчимтэй хөгжсөн тул нүүрсний дэлхийн худалдаанд эерэг нөлөө

⁴⁰ montsame.mn

үзүүлсэн байна. Зарим мэргэжилтнүүдийн үзэж буйгаар, эрчим хүчний салбарт ирээдүйд нүүрс илүү өрсөлдөх чадвартай гэж тооцон, таамаглаж байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл нүүрсний хэрэглээ өснө гэсэн үг.

Дэлхийн банкны мэдээгээр 2006-2007 онд нүүрсний үнэ дэлхийд эрчимтэй хөгжиж байжээ. Жишээлбэл, **баруун Европт** тонн нь 35.99 - 86.6 ам.доллар, **АНУ -д** 29.9 - 51.12, **Японд** 34.58 - 69.86 байсан байна. 2008 оны эхний хагас жилд нүүрсний дэлхийн үнэ ханш үргэлжлэн өссөн бөгөөд харин сүүлийн хагаст бага хэмжээгээр үнэ буурчээ. Энэ оны хувьд шинжээчдийн урьдчилан таамгаар тонн нүүрс 72 - 76 ам.долларт хүрнэ гэж байна. Харин нүүрсний олборлолт энэ онд 2008 онтой харьцуулахад 4.0 хувиар, 2010 онд 2.4 хувиар тус тус буурна гэж үзжээ. 2009 онд нүүрсний экспорт 12 хувиар, 2010 онд 12 хувиар тус тус багасна гэсэн таамаглал гаргажээ.

Тавантолгой дотоодын зах зээлд нэг тонн нүүрсийг 8800 төгрөгөөр, гадаад руу 25 ам.доллараар экспортолж байна. Гадаад борлуулалтын хувьд тээврийн зардал, бензин шатахууны үнэ, гаалийн татвар болон бусад хураамжаас хамаарч, Хятадын зах зээлд нэг тонн нүүрсийг 60-80 ам.доллараар борлуулдаг байна. Нүүрсний экспортын үнийг тогтоохдоо Засгийн газрын 2007 оны 88 дугаар тогтоолд заасны дагуу дэлхийн зах зээл дээрх нүүрсний үнийн судалгааг баримталдаг байна. Уг нь цаашид нүүрсээ угааж, савлаад экспортолбол нэг тонн нь 130-150 долларт хүргэж өгөх боломжтой юм.

Нүүрсний үнийг барьснаар уурхай алдагдалтай ажиллаад зогсохгүй үүнээс үүдэн олон асуудал шийдэгдэж чадахгүйд хүрч эдийн засгийн хувьд тойрсон цикл өрийн сүлжээ үүссэн. Харин нүүрсний үнийг чөлөөлснөөр энэ асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой болох тухай мэргэжилтнүүд санал гаргасаар ирсэн ч үнийг барьсаар байгаа.

1.2 Нүүрсний экспортоос эдийн засагт үзүүлж буй нөлөөлөл

Манай орны хувьд байгалийн баялгийг ашиглах нь урт хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг авчирч, олон хүнийг ажлын байраар хангаж, бодит орлогыг дээшлүүлэх боломжийг нэмэгдүүлж байгаа ч гэсэн бодит эдийн засаг уул уурхайн салбараас хэт хараат болох нь тухайн улсын эдийн засаг бүхэлдээ гадаад зах зээл дэх эрдэс баялгийн үнээс хараат болж байгааг илэрхийлнэ. Гадаад зах зээлийн үнэ тогтворгүй байх тусам улсын эдийн засаг тогтворгүй болдог. Иймээс нэг салбараас хэт хараат байх нь эдийн засгийн хувьд аюултай гэдгийг анхаарах нь зүйтэй юм.

Байгалийн нөөц шавхагддаг учраас иймэрхүү тэтгэмжийн тогтолцоо эдийн засгийн өсөлтийг авчирдаггүй байна. Ийм учраас нийгэм дэх ядуу, баяны ялгаа огцом өсч, нийгмийн тогтворгүй байдлыг үүсгэдэг гэдгийг олон орны түүхээс харж болох юм.⁴¹ Дэлхий дээр олон орон энэхүү “хараал” -д өртөн баялгаа ард түмэндээ биш зөвхөн цөөн тооны хүмүүст хүртээж байдаг тал байдаг. Мөн дэлхийн бусад цөөнгүй орон үйлдвэрлэл үйлчилгээнийхээ салбарыг амжилттай өргөжүүлж, эрдэс баялгийн салбараасаа хараат бус болсон байдаг байна. Тиймээс бид одооноос үйлдвэрлэл үйлчилгээний салбар хөгжүүлэхэд анхаарах нь чухал юм. *(Нүүрсийг түүхийгээр нь бага үнээр гадагш нь гаргахын оронд боловсруулан (угааж) экспортолбол нэг тонн нь 130 - 150 долларт хүргэж өгөх боломжтой гэж эдийн засагчид болон мэргэжилтнүүд үзэж байгаа)*

1.3 Нүүрсний салбарын өнөөгийн практик нөхцөл байдал

Нүүрсний салбарын удирдлагын эрх мэдэл, үүрэг хариуцлага нь олон яам, агентлагит хуваагдаж уул уурхай, түлш, эрчим хүчний талаар баримтлах нэгдсэн бодлого боловсруулах,

⁴¹ Үүнийг эдийн засагчид “байгалийн баялгийн хараал” гэж нэрлэдэг байна.

хэрэгжүүлэх, эдийн засаг, хөрөнгө санхүү, боловсон хүчний бодлогыг нэгдмэл удирдлагаар хангахад ихээхэн бэрхшээлтэй байдал өмнө нь ч байсан ба одоо ч мөн ийм байдал үргэлжилсээр байна. Үүнийг тодруулбал:

Д/д	Хариуцсан асуудал	Хариуцсан газар
1.	Нүүрсний ордын хайгуул хийх, орд ашиглах лицензи олгох асуудлыг	АМГТХЭГазар
2.	Дулааны цахилгаан станцуудад нүүрс нийлүүлэх, нүүрсээр хангах асуудлыг	Эрчим хүчний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага
3.	Нүүрсний үйлдвэрлэл эрхлэж байгаа төрийн өмч давамгайлсан ХК-ийн удирдлагыг томилох чөлөөлөх, гүйцэтгэх захиралыг шагнаж урамшуулах, компаний бизнес төлөвлөгөөг батлах, өмч хөрөнгийг захиран зарцуулах эрхийг	ТӨХороо
4.	Нүүрс олборлох үйл ажиллагаа эрхлэж буй төрийн болон хувийн хэвшлийн компанийн бүтээгдэхүүнээ борлуулах үнэ тогтоох асуудлыг	ЭХЗГазар
5.	Байгаль орчныг хамгаалах, уурхайн эдэлбэрийг нөхөн сэргээхтэй холбогдсон зөвхөн барьцаа хөрөнгийн асуудлыг	БОЯам
6.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Уулын ажлын төлөвлөгөөг хянах, ✓ Уурхайн мөрөгцөг дэхь нээгдсэн нүүрсний нөөцийг байнга нэмэгдүүлэх, үүний тулд хөрс хуулалтыг эрчимжүүлэхэд анхаарах, ✓ Ашигт малтмалыг хаягдалгүй, бохирдолгүй иж бүрэн олборлох ✓ Нүүрс боловсруулах, утаагүй түлш үйлдвэрлэх, нүүрс хийжүүлэх зэрэг асуудал 	Энэ асуудлуудыг хариуцах эзэн байдаггүй байна.

* * *

Дээрх хүснэгтээс харахад нүүрсний бизнес эрхлэж буй компаний бизнес төлөвлөгөөний үндсийн үндэс болсон *уулын ажлын төлөвлөгөөг хянах, уурхайн мөрөгцөг дэхь нээгдсэн нүүрсний нөөцийг байнга нэмэгдүүлэх, үүний тулд хөрс хуулалтыг эрчимжүүлэхэд анхаарах, ашигт малтмалыг хаягдалгүй, бохирдолгүй иж бүрэн олборлох зэрэг уулын үйлдвэрлэлийн амин чухал асуудлыг* хэн ч хариуцахгүй байгаа нь нүүрс боловсруулах, утаагүй түлш үйлдвэрлэх, нүүрс хийжүүлэх зэрэг асуудал нэгдсэн удирдлагагүй, бизнесийн байгууллагын сайн дурын асуудал мэт, хүсэл сонирхолын дагуу урсгалаар явагдаж байгаа зэрэг нь нүүрсний салбарын удирдлага менежмент тодорхой эзэнгүй шахам болж үүрэг хариуцлага, эрх мэдэл нэгдмэл байх удирдлагын зарчим алдагдсаныг харуулж байна.

Удирдлагын одоогийн ийм загвар, тогтолцоо цаашид удаан үргэлжилбэл нүүрсний салбарын олон үйлдвэр уурхайн хэтийн хөгжлийн бодлого орхигдож байна. Үүнээс дүгнэхэд нүүрсний салбарын удирдлагын өнөөгийн тогтолцоог цаашид өөрчлөн сайжруулахгүйгээр тус салбарын удирдлага, төлөвлөлтийн талаар төр засгийн байгууллагаас баримтлах урт хугацааны цогцтой нэгдсэн бодлого, хөгжлийн стратегийн төлөвлөлтийг боловсруулах, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилтыг шийдвэрлэх боломжгүй юм.

Шигтгээ.

- Говийн хөрс хамгийн эмзэг хөрс байдаг. Гэтэл хүнд даацын машинаар нүүрс зөөвөрлөснөөс говийн тэр эмзэг хөрс эргэн сэргээгдэхгүйгээр талхлагдаж, малын бэлчээргүй, хүн амьдрах нөхцөлгүй болж байгаад онцгой анхаарч цаг алдалгүйгээр зам, дэд бүтцийг асуудлыг шийдвэрлэх асуудлыг бодлогын түвшинд хурдацтай хийх хэрэгтэй байна.
- Мөн дараагийн нэгэн асуудал нь боловсон хүчний тухай юм. Урьд нь гадаадад төгсөж ирээд “слессерь” -ээс эхлээд ажиллаж, шат шатаар дээшээ дэвшдэг байсан. Харин одоо танил талаар мэдлэг боловсрол муутай эсвэл ажлын дадлага туршлагагүй хүмүүс ажиллах болсноор асуудлыг шийдвэрлэж чадахгүй зөвхөн чиглүүлэгчийн үүргийг гүйцэтгэх төдийхнөөр ажиллаж байгаа нууц биш юм. Тиймээс энэ салбарын хүний нөөц болон мэргэшлийн талаар анхаарах шаардлагатай болсон.
- Метан хий маш их дулаан ялгаруулдаг эрчим хүчний салбарт ашиглавал эдийн засагт их ашигтай болох юм. Агаарын бохирдол мөн бусад асуудлыг шийдэх ач холбогдолтой юм. АНУ метан хийг хэрэглэх болсноор 10 жилийн дотор агаарын бохирдлын асуудлыг шийдвэрлэсэн. Харин манайх шиг жижиг орон 2 - 3 жилийн хугацаанд шийдэх боломжтой. Манайд метан хийтэй 15 сав газар байдаг. Хархираагын сав газраас 30 сав орд газраас метан хий хэр байгааг тодруулж газрын зураг, штаб гаргаж, шинэчлэж байгаа. Гэвч энэ талаар судалгаа хийж байгаа санаачлагыг дэмжиж өгөхгүй байгаа талаар экспертийн ярилцлагын үеэр эрчим хүчний мэргэжилтэн Төмөрбаатар ярилаа

2006 - 2020 онд баримтлах бодлогын баримт бичиг болох “Нүүрс” үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулсан ч одоог хүртэл батлагдаагүй байна. Хөтөлбөрт нүүрсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, нүүрс олборлох техник технологийг боловсронгуй болгох, нүүрсийг гүн боловсруулан шинэ нэр төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх зэрэг асуудлыг үе шаттай хэрэгжүүлэх зорилтыг тусгасан байна.

“Нүүрс” хөтөлбөрийн хүрээнд “Таван толгой” төсөл боловсруулсан байгаа. Энэ төсөл нь нүүрс хийн цахилгаан станц, кокс химийн үйлдвэр барих, цахилгаан эрчим хүч экспортлох боломж болон коксжих нүүрсний зах зээлийн судалгаа явуулж баталгаажуулах зэрэг олон чухал асуудлуудыг хөндөж байна. Эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлснээр тус бүс нутагт дэд бүтцийг бүрдүүлж, говийн бүсийн ашигт малтмалыг иж бүрнээр ашиглан шинэ ажлын байр бий болгох, ард түмний амьдралын түвшинг дээшлүүлэх, томоохон хот суурин байгуулан төвийн бүсийн хүн амын төвлөрлийг сааруулах зэрэг нийгэм эдийн засгийн олон чухал асуудлуудыг шийдвэрлэх томоохон түлхэц өгөх юм.

Нүүрсний үнийг барьснаас болж хөрөнгө санхүүгийн хувьд хүндрэлтэй байдалд орсон. Үүнээс үүдэлтэй техник технологийн шинэчлэл хоцрогдох, үйлдвэрлэлийн өртөг зардал, бүтээгдэхүүн борлуулах үнэ тарифийг хүчээр барьж, үйлдвэрлэлийн зардлыг багасгахын тулд хөрс хуулах ажлын хэмжээг үндэслэлгүйгээр бууруулдаг байна. Тоног төхөөрөмжийн шинэчлэлд шаардагдах хөрөнгө оруулалтыг хасах замаар төрийн өмчийн ноогдол ашгийг зохиомлоор нэмэгдүүлэх бодлогыг компаний удирдлагад хүчээр тулган хүлээлгэх зэрэг удирдлага, менежментийн олон сөрөг үйл ажиллагааны эцсийн үр дүнд нүүрсний уурхайнуудын хөрс хуулалтын ажил хоцрох, нүүрсний давхрагын газрын гүний ус шүүрүүлэлт олборлолтын түвшингээс хоцрох, ингэснээр нүүрсний чийглэг нэмэгдэж бүтээгдэхүүний чанарын гологдол гардаг байна. Энэ бүхэн нь явсаар эрчим хүчний үйлдвэрүүдийг түлшээр найдвартай хангахад хүндрэл учруулдаг байна.

Нүүрсний уурхай, станцуудын хоорондох гол бэрхшээл нь өр авлага байдаг. Төвийн эрчим

хүчийг түлшээр хангадаг Багануур, Шивээ-Овоогийн нүүрсний уурхайнууд 85 гаруй тэрбум төгрөгийн өртэй байгаа. Багануурын уурхай 12.5 тэрбум төгрөгийн авлагтай ч одоог хүртэл авч чадахгүй байна. Өр авлагын сүлжээг арилгахад хүндрэлтэй гэдгийг холбогдох газрын мэргэжилтнүүд тайлбарладаг. Тухайлбал, эрчим хүчний станцууд Багануурын уурхайгаас өдөрт 120 гаруй вагон нүүрс авдаг аж. Байгууллагууд бүгд л төрийн ажил хийж байгаа тул аль аль талдаа хөнгөлөлттэй үйлчлэхийг хичээдэг. Гэтэл энэ нь яван явсаар өрийн сүлжээ үүсгэдэг байна.

Дээр дурьдсан бүхнээс үзэхэд уул уурхай, түлш, эрчим хүчний болон нүүрс-химийн аж үйлдвэрийн салбарын тогтвортой хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд нүүрсний салбарын удирдлага, менежментийн өнөөгийн тогтолцоог өөрчлөн түүнийг боловсронгуй болгон сайжруулах асуудал ихээхэн чухал байгаа нь харагдаж байна.

2006 - 2020 онд баримтлах бодлогын баримт болох “Нүүрс хөтөлбөр” –ийг батлан хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгааг анхаарах хэрэгтэй. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр тодорхой хэмжээнд ард түмний амьдралын түвшинг дээшлүүлэх, томоохон хот суурин байгуулан төвийн бүсийн хүн амын төвлөрлийг сааруулах зэрэг нийгэм эдийн засгийн олон чухал асуудлууд шийдвэрлэгдэх юм.

Нүүрсний орд газрыг хэрхэн хамгийн зөв, оновчтой ашиглах асуудал юм. Жнь: Тавантолгойд томоохон цахилгаан станц барих боломжтой бөгөөд зууханд коксжих нүүрсийг угаахад гарсан хаягдал бүтээгдэхүүнийг шатааж, эрчим хүч болгон худалдах нь төмөр замаар тээвэрлэн худалдахаас зардал багатайг судлан үзэх нь зүйтэй болов уу. (Судалгааг хийхдээ түгээлт, дамжуулалтын зардлыг тооцох хэрэгтэй)

* * *

Хоёр. ДЭЛХИЙН НҮҮРСНИЙ ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ СУДАЛГАА (fact sheet)

1.1. Дэлхийн нүүрсний зах зээлийн талаарх судалгаа

“World Coal Institute” дэлхийн нүүрсний нийт нөөцийн хэмжээг 14.6 триллион тонн гэж тооцоолсон байна. Харин дэлхийн нүүрсний жилийн хэрэглээ ойролцоогоор 5.3 тэрбум тонн байдаг ба үүний 1.7 тэрбум тонн нь Хятад улсад оногддогоос хамгийн том хэрэглэгч хэмээгддэг байна. Бараг энэ хэмжээний нүүрс хэрэглэдэгээрээ Энэтхэг улс хоёрдугаарт жагсдаг. Урьдчилсан тооцоогоор Энэтхэг-Хятадын хойгийн бүс нутаг 2025 он гэхэд хамгийн том хэрэглэгч болох магадлал өндөр байгаа бөгөөд дээрх улсууд тус бүрдээ ойролцоогоор жилдээ 2.7 тэрбум тонн нүүрс хэрэглэдэг болно хэмээн таамаглаж байгаа юм. Дэлхийн нүүрсний хэрэглээний дундаж өсөлт 1.6% байх магадлалтай.

Нийт нүүрсний зах зээл Атлантын ба Номхон далайн гэсэн үндсэн хоёр хэсэгт хуваагддаг. Атлантын бүсэд ӨАБНУ, Колумби, ОХУ, Польш, АНУ гэсэн дарааллаар гол нийлүүлэгч байдаг бол Номхон далайн бүсэд Австрали, БНХАУ, Индонези, ОХУ багтдаг. Харин импортын хэмжээгээр Атлантад ХБНГУ, Англи, Испани, Итали, ОХУ гэсэн дараалалтай байдаг, Номхон далайн бүсэд Япон, Өмнөд Солонгос, Тайван, Энэтхэг гэсэн улсууд байдаг. Энэ хоёр зах зээл экспортлох тээврийн зардлаараа харьцангуй ялгаатай байдаг ба Атлантын зах зээл дээрх нүүрсний үнийг ӨАБНУ-ын Ричард Бэй боомтын спот үнээр индикатор болгон тогтоодог бол Номхон далайн зах зээлийн үнийг Австралийн Ньюкастлын спот үнээс хамааруулан тогтоодог.

Номхон далайн бүсийн нүүрсний нийлүүлэлт 2008 онд эрс буурсан бөгөөд Австрали улс 10 сая тонноор нийлүүлэлтээ нэмэгдүүлсний хүчинд нийт нийлүүлэлтийн хэмжээ 3 сая тонноор буурсан байна. Энэ бууралтанд нөлөөлсөн гол хүчин зүйл бол Вьетнам улс

Хятадад нийлүүлэх хэмжээгээ 7 сая тонноор бууруулсан явдал юм. Атлантын бүс мөн адил 2008 онд нүүрсний нийлүүлэлт буурсан. Хэдийгээр, АНУ, Колумби хоёр нийлүүлэлтээ тодорхой хэмжээгээр нэмэгдүүлсэн ч ОХУ, ӨАБНУ хоёр нийлүүлэлтээ бууруулснаар нийт хэмжээ 4 сая тонноор буурсан үзүүлэлттэй гарч байсан байна. 2009 онд эдгээр зах зээлүүд дээр нийлүүлэлтийн бууралт үргэлжлэх төлөвтэй байна. Энэ бууралт нь дэлхийн эдийн засгийн хямралтай холбоотой нүүрсний үнийн уналтаас үүссэн гэж үзэж болох юм.

2.2. Гадаад зах зээлийн эрэлт

Гадаад зах зээлийн эрэлтийг манай улсын нүүрсийг хаана экспортлоход боломжтой вэ гэдгээр авч үзсэн буюу өөрөөр хэлбэл, тус улсын нүүрсний ордуудыг сонирхож буй улсын хүрээгээр хязгаарласан. Дэлхийн эдийн засаг хямралаас хамаарахгүйгээр металлургийн үйлдвэрлэл тогтвортой өсч, хурдац нь нэмэгдэх хандлага байна. Учир нь, 2008 онд огцом унасан коксжих нүүрсний үнэ буцаад сэргэж эхэлсэн бөгөөд үүнтэй уялдан ойрын жилүүдэд нүүрс, тэр тусмаа коксждог нүүрсний хэрэглээ, үнэ тогтвортой өснө гэж дүгнэж болохоор байна. Мөн БНХАУ бага хүчин чадалтай, аюул ихтэй уурхайнуудаа хааж, цөөн гол ордуудыг эзэмших болсон, мөн стратегийн нөөц бий болгох шаардлага гарсан учир нүүрсний хэрэгцээ нь улам ихэсч байгаа, Орост хоёр ч уурхай нь дэлбэрснээс болж коксждог нүүрсний дутагдалд ороод байгаа зэргийг харгалзан үзэх хэрэгтэй. Иймээс коксждог нүүрсний хэрэгцээ болон үнэ өсөх нь тодорхой гэсэн дүгнэлтийг хийж болохоор байна.

Зөвхөн коксждог ч гэлтгүй эрчим хүчний нүүрсийг экспортлож боломж байна. Учир нь, эрчим хүчний нүүрсний хэрэгцээ Азийн орнуудад /Өмнөд Солонгос, Япон/ өсөх хандлагатай байгаа бол БНХАУ-ын дотоодын зах зээлд 200 сая тонноос хол давсан нүүрсний хомсдол байнга байдаг. Иймээс БНХАУ-ын импортын нүүрсний хэмжээ 2009 онд нэмэгдэх хандлагатай байна. Нөгөө талаар БНХАУ-ын эдийн засгийн ерөнхий байдал бусад оронтой харьцуулахад харьцангуй сайн байгаа нь тус улсын импортын нүүрсний үнэ ханш бусад зах зээл дээрх үнээс дээгүүр байх нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Мөн төр засгийн байгууллагаас авч хэрэгжүүлж буй **“шаардлага хангааггүй жижиг уурхайг хаах, стандартчилах”** шат дараалсан арга хэмжээний үр дүнд нүүрсний эрэлт нэмэгдэх хандлагатай байгаа.

БНХАУ-ын нүүрсний хэрэглээний өсөлтийг дагаад Хойд Солонгос, ОХУ, Монгол зэрэг улсууд бага хэмжээгээр нүүрс нийлүүлж байгаа нь нүүрс нийлүүлэгчдийн хооронд зах зээлийн өрсөлдөөн үүсгэж болох юм. Манай улсаас БНХАУ-ын зах зээлд нийлүүлж буй нүүрсний хэмжээ (тухайлбал, 2009 оны эхний хагаст 1 сая тонн гаруй) нэмэгдэж байгаа ч Хятадын нийт импортын нүүрсний 5 хувь хүний хувийг эзлэж байна. Хятад Улс 2009 оны эхний хагаст (дээрх хугацаанд) нийт 550 гаруй сая тонн нүүрс олборлож ашигласан ба зөвхөн ӨМӨЗО -ны нутаг дэвсгэрээс 130 орчим сая тонн нүүрс олборлосонтой харьцуулахад манай улсын хувьд одоохондоо энэ зах зээл дээр тодорхой нөлөө үзүүлэх боломжгүй нь тодорхой байна. Иймээс манай улсын хувьд энэ зах зээл дээр нүүрсээ гаргаж тодорхой хэмжээний ашиг олох боломж байгаа ч шийдвэр гаргах түвшний гол нийлүүлэгч болох боломжгүй юм.

2.3. Нөөц болон үйлдвэрлэлээрээ тэргүүлэгч орнуудын эрх зүйн орчны мэдээлэл

АНУ

- АНУ -д нүүрс олборлох ашиглах, борлуулах харилцаа нь Нэгдсэн улсын хэмжээнд Нэгдсэн улсын хуулийн 30-р цуврал болох Ашигт малтмал болон уул уурхайн тухай хуулиар зохицуулагдана. Мөн Муж улс тус бүрт тухайн тужийн нутаг дэвсгэрт үйлчлэх хууль тогтоомжоор зохицуулагддаг байна.

Бүлэг /chapter/	Ашигт малтмал болон уул уурхайн тухай / АНУ-ын Хуулийн цуврал 30 дэвтэр/ U.S, Code, Title-30, Mineral lands and mining
Ерөнхий зохицуулалт	
Бүлэг 2	Ашигт малтмал ба ерөнхий зохицуулалтуудын тухай /mineral lands and regulations in general/
Бүлэг 3	Нүүрс, газрын тос, газ, давс, асфалт, натри, хүхэр болон барилгын чулу- уг агуулж буй газрын тухай /lands containing coal, oil,gas, salts, asphaltic materials, sodium, sulphur, and building stone/
Бүлэг 28	Стратегийн ач холбогдол бүхий материал болон ашигт малтмалын бодлого, судалгаа болон хөгжлийн тухай /materials and minerals policy, research, and development/
Бүлэг 25	Уурхайн гадаргуугийн хяналт болон нөхөн сэргээлт /surface mining control and reclamation/
Гол зохицуулалт	
Бүлэг 8	Хүрэн нүүрсний нөөцийн илрүүлэлт болон хөгжлийн тухай /Development of lignite coal resources/
Бүлэг 10	Нүүрсний уурхайн аюулгүй байдлын тухай /Coal mine safety/
Бүлэг 13	Нүүрсний уурхайн галын хяналтын тухай /Control of coal- mine fires/
Бүлэг 18	Нүүрсний судалгаа болон ашиглалтын тухай /Coal research and development/
Холбоотой зохицуулалт	
Бүлэг 23	Геотермал (газрын доорхи дулаан) нөөцийн тухай /Geothermal resources/
Бүлэг 24	Газрын доорхи дулааны эрчим хүчний судалгаа, бүтээн байгуу- лалт, ашиглалтын /Geothermal energy research, development, and demonstration/
Бүлэг 27	Газрын доорхи дулааны эрчим хүчний тухай /Geothermal energy/
Бүлэг 32	Метан гидратын судалгаа, хөгжлийн тухай /Methane hydrate research and development/
Бүлэг 3А Дэд бүлэг 2	Түрээс болон хайгуулын зөвшөөрөл /Leases and prospecting permits/ Нүүрс

* * *

Австрали

- Австрали улсад нүүрсний ашигт малтмалтай холбоотой харилцааг зохицуулдаг эрх зүйн зохицуулалт нь нилээд онцлогтой юм. Энэ нь тухайн улсын төрийн байгуулалт болон эрх зүйн бүлийн онцлогоос хамааралтай байна. Тухайлбал Австралийн 6 муж улс тус бүрт хэрэгжүүлдэг мужын хуулиудаас гадна бүх Австралийн хэмжээнд үйлчлэх хууль тогтоомж бас байна. Түүхэн цаг хугацааны үүднээс авч үзвэл 1851 он буюу Австрали Английн колони байх үеэс эхлэн ашигт малтмалын тухай хууль гаргаж

байсан түүхтэй байна. Нүүрсний үйлдвэрлэлийн талаархи хамгийн анхны хуулийг 1946 онд **Нүүрсний Үйлдвэрлэлийн тухай хууль** нэртэйгээр батлаж холбогдох харилцааг зохицуулж ирсэн боловч 2001 онд Парламентаас тус хуулийг хүчингүй болгосноор тухайн харилцааг дараахь хууль тогтоомжуудаар зохицуулж байна. Үүнд:

1	• Эрдэс баялагийн ашиглалтын тухай хууль \Mineral Resources Development Act\
2	• Ашигт малтмалын тухай хууль \Mining act\
3	• Нүүрсний илрүүлэлтийн тухай хууль \Coal Acquisition act\
4	• Нүүрсний судалгааг дэмжих тухай хууль \Coal research assistance act\

* * *

Энэтхэг

- Энэтхэг улсын хувьд өөрт олгогдсон бүрэн эрхийн хүрээнд **Нүүрсний яам** нүүрстэй холбоотой аливаа асуудлыг дараахь хууль болон дүрэм журмын хүрээнд зохицуулдаг байна. Үүнд:

Хуулиуд:

1. Ашигт малтмал ба эрдэс баялагын (ашиглалт болон зохицуулалтын) тухай хууль
2. Ашигт малтмал ба эрдэс баялагын (ашиглалт болон зохицуулалтын) тухай хууль
3. Нүүрсний орд газрын тухай хууль
4. Нүүрсний орд газрыг илрүүлэх ашиглах тухай хууль
5. Нүүрсний уурхайн сан болон бусад бусад заалтын тухай хууль
6. Коксжих нүүрс болон хүрэн нүүрсний орд газрыг (төрийн мэдэлд авах) тухай хууль
7. Коксжих нүүрсний уурхайн тухай хууль
8. Нүүрсний уурхайг төрийн мэдэлд авах тухай хууль
9. Коксжих нүүрсний уурхайн (онц байдлын) тухай хууль
10. Нүүрсний уурхайн (удирдлагыг солих) тухай хууль
11. Нүүрсний уурхайн (Хамгаалалт ба ашиглалт) тухай хууль

Бусад:

1. Нүүрсний уурхайн хяналтын дүрэм
2. Нүүрсний уурхайн хяналтын тухай тушаал
3. Нүүрсний уурхайн хяналтын дүрмийн талаархи мэдэгдэл
4. Ашигт малтмалын концессын дүрэм
5. Нүүрсний уурхайн (хамгаалалт ба ашиглалтын) дүрэм

БНХАУ

- Харин БНХАУ -д **“Нүүрсний бодлого зохицуулах хэлтэс”** гэдэг байгууллага нүүрс олборлох ашиглахтай холбоотой аливаа харилцааг дараахь хууль тогтоомжны хүрээнд зохицуулж байна.
 1. Байгалийн баялагийн тухай БНХАУ -ын хууль
 2. Цахилгаан эрчим хүчний тухай БНХАУ -ын хууль

3. Нүүрсний үйлдвэрлэлийн тухай БНХАУ -ын хуулиар тус тус зохицуулахаас гадна холбогдох бусад дүрэм журмаар зохицуулагдаж байна.

ОХУ

- ОХУ-ын хувьд “Ашигт малтмалын хуулиас” гадна “Татварын хууль, Нүүрс олборлох ба ашиглах болон нүүрсний үйлдвэр дэх ажилчдын нийгмийн хамгааллын төрийн зохицуулалтын тухай” хууль тогтоомжоор зохицуулж байна. Мөн БНКаЗУлсад нүүрс ашиглах борлуулахтай холбоотой аливаа харилцааг “Газрын хэвлийн тухай” хууль болон татварын багц хуулиар зохицуулж байна.

2.4. Экспортыг нэмэгдүүлэх боломж

Ойрын ирээдүйд Монгол Улс жилд 20 сая тонн коксжих нүүрс, 15 сая тонн түүхий нүүрс экспортлох боломжтой. Ингэхдээ коксжих нүүрсийг нэг тонныг нь 100 ам доллар, эрчим хүчний нүүрсийг 60 ам доллар гэж тооцвол коксжих нүүрснээс хоёр тэрбум, эрчим хүчний нүүрснээс 0.9 тэрбум доллар олох боломж бий. Эдгээр нүүрс экспортлох хэмжээ нь Монголын өмнөд бүс дэх нүүрс олборлолтын хэмжээнээс бага ч гадаад зах зээл дээр нүүрс экспортлогчгүйгээр өмнөд бүсэд бий болох нүүрсний уурхайнуудыг хөгжүүлэх боломжгүй юм. Учир нь манай улсын нүүрсний хэрэглээ харьцангуй бага хэмжээтэй тул дотоод зах зээл дээрээс ашиг олох бололцоогүйн зэрэгцээ уурхайнуудыг бүрэн хүчин чадлаар нь ашиглаж эхлэх тохиолдолд түүхий эд болоод эрчим хүчний илүүдэл үүсч эхлэх магадлалтай.

Манай улс БНХАУ -ын коксжих нүүрсний импортын зах зээлээс ашиг олоход газарзүйн хувьд тааламжтай байршилтай орон. Монголын өмнөд бүсээс БНХАУ -ын ӨМӨЗО руу нүүрс тээвэрлэх зардал тонн тутамд 10 - 30 ам доллар байгаа нь Өвөрмонголын цахилгаан станцууд манай нүүрсэнд тонн тутамд 28-45 ам доллар төлөх боломжтойг харуулж байгаа аж. Нүүрсний экспорт нь бүтээгдэхүүн боловсруулах зардал худалдсан үнээсээ доогуур байгаа тохиолдолд ашигтай. Иймээс манай улсын хувьд нүүрс экспортлох нь зайлшгүй шаардлага болоод байгаа ч тодорхой асуудлуудыг шийдвэрлэхгүйгээр энэ нь боломжгүй юм. Үүнд:

- Төмөр зам бусад холбогдох дэд бүтэц
- Нүүрсийг боловсруулж эцсийн бүтээгдэхүүн болгох
- Эрх зүйн орчноо боловсронгуй болгох гэсэн үндсэн асуудлууд байна.
- Төмөр зам бусад холбогдох дэд бүтэц

Нүүрсний үйлдвэрлэлд олборлолтоосоо тээвэрлэлт нь илүү бэрхшээл үүсгэдгээрээ бусад ашигт малтмалаас ялгаатай. Энэ нь уг бүтээгдэхүүний овор хэмжээнээс болж байгаа бөгөөд учир нь, бусад ашигт малтмалын адил боловсруулалт хийх замаар хэмжээг нь багасгах боломжгүй, олборлосон болгоноо тэр чигээр нь зөөдөг. Нөгөө талаар, манай улсад коксжих нүүрсний дотоод хэрэглээ байхгүй учир мөн адил зөөвөрлөн экспортлох шаардлага тулгарч байгаа юм. Харин манай улсын хувьд нүүрсний гол ордууд төвлөрсөн бүсүүдээ энэхүү тээвэрлэлтийг гүйцэтгэж чадах дэд бүтэц үндсэндээ байхгүй.

Хэдийгээр одоо ашиглаж буй уурхайнууд нь автотээвэр ашиглан нүүрс зөөж буй ч энэ нь багтаамжийнхаа хувьд маш хязгаарлагдмал хүчин чадал ба нөгөө талаар коксжих нүүрсээ гол импортлогчдод (*Япон, Өмнөд Солонгос гэх мэт*) нь хүргэх ямар ч бололцоогүй юм. Иймээс манай улсын нүүрс тээвэрлэлтийн шалтгаанаар өнөөг хүртэл дэлхийн зах зээл дээр сонирхол татахгүй байсан. Харин сүүлийн жилүүдэд нүүрсний үнэ нэмэгдсэн, дэд бүтцийн зардлыг хуваах боломжтой Оюутолгойн орд ашиглагдахаар болсон зэрэг нь манай нүүрсний ордыг дэлхийн томоохон нүүрс үйлдвэрлэгчид сонирхоход гол нөлөө үзүүлж эхэлсэн. Гэхдээ энэ сонирхол нь тогтворгүй байх магадлал одоохондоо далд

байгаа ба учир нь, тооцоолоогүй шалтгааны улмаас дэлхийн зах зээл дээрх нүүрсний үнэ тодорхой хугацаанд буураад эхэлбэл тээвэрлэлтийн зардал гэх шалтгаанаар хөрөнгө оруулагчид татгалзаж болох юм. Тиймээс өнөөгийн зах зээлийн таатай үеийг ашиглан томоохон ордуудаа ашиглах нь зүйтэй юм.

Нүүрсийг боловсруулж эцсийн бүтээгдэхүүн болгох

Манай улсын нүүрсний нөөцийн зонхилох хэсгийг хүрэн нүүрс эзэлдэг бөгөөд үүнийг биет байдлаар нь экспортод гаргах боломжгүй юм. Энэ нь хүрэн нүүрс сайн чанарын чулуун буюу коксжих нүүрстэй харьцуулахад өөрөө байгалиас заяасан харьцангуй бага илчлэгтэй, дэлхийн зах зээл дээр үнэ хүрдэггүй, холын зайд тээвэрлэхэд өртөг ихтэй тул шууд нүүрс хэлбэрээр экспортлоход эдийн засгийн хувьд үр ашиггүй байдагтай холбоотой. Харин түүнийг ихээхэн хэмжээгээр олборлож цахилгаан эрчим хүч болгож экспортлох нь ихээхэн давуу талтай юм. Иймээс манай улс энэ боломжоо ашиглан эрчим хүчний үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

БНХАУ болон Зүүн Өмнөд Азийн улс орнуудын эрчим хүчний эрэлт хэрэгцээ сүүлийн жилүүдэд өсөн нэмэгдэж байгаатай холбогдон энэ бүс нутгийн улс орнууд найдвартай эрчим хүчний шинэ ханган нийлүүлэгч олж түншлэх, түүнтэй урт хугацааны худалдааны гэрээ байгуулах сонирхолтой байгаа нөхцөл байдлыг ашиглан эрчим хүч нийлүүлэх зах зээл дээр байр суурь олж авахын төлөө бодлого баримтлах хэрэгтэй байна. Нүүрсийг олборлож түүнээс эрчим хүч үйлдвэрлэх, экспортлохын зэрэгцээ түүнийг химийн үйлдвэрлэлийн аргаар гүнзгий боловсруулах, сайн чанарын нүүрснээс кокс болон бусад бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх зорилтыг хэрэгжүүлэх бодлого баримтлах нь чухал байна. Үүний үр дүнд нүүрснээс эрчим хүчний хий, газрын тосны бүтээгдэхүүн гарган авах боломжтой бөгөөд үүгээр дотоодын хэрэгцээний тодорхой хувийг хангахын зэрэгцээ экспортод гаргах боломжтой.

Эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлснээр тус бүс нутагт дэд бүтцийг бүрдүүлж, говийн бүсийн ашигт малтмалыг иж бүрнээр ашиглан шинэ ажлын байр бий болгох, ард түмний амьдралын түвшинг дээшлүүлэх, томоохон хот суурин байгуулан төвийн бүсийн хүн амын төвлөрлийг сааруулах зэрэг нийгэм эдийн засгийн олон чухал асуудлуудыг шийдвэрлэхэд томоохон түлхэц өгөх юм.

Эрх зүйн орчноо боловсронгуй болгох

Өнөөдөр манай улсад нүүрс экспортлох, одоогийн хэмжээг нэмэгдүүлэх талаар нэлээн арга хэмжээ авч байгаа боловч бодит байдал дээр энэ талын эрх зүйн зохицуулалт үндсэндээ алга байна. Экспортыг нэмэгдүүлэх гол зорилго нь үүнээс ашиг олох явдал юм. Гэтэл манай өнөөгийн ашигт малтмалтай холбоотой эрх зүйн орчинд энэ талын зохицуулалтыг боловсронгуй болгон нарийвчилж хийгээгүйгээс энэхүү нүүрсний экспортоос одоогоор манай улс ямар нэгэн бодитой ашиг олж чадахааргүй байна. Одоо үйлчилж байгаа эрх зүйн зохицуулалтаар нэгэнт ашиг олж чадахгүй нь тодорхой байгаа тул нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлэхэд хамгийн түрүүн татварын бодлого, болон бусад холбогдох зохицуулалтын механизмуудаа боловсруулах нь туйлын чухал байна. Үүний дараа нүүрс экспортлох тухай асуудлаа авч үзэх нь зүйтэй юм.

2.5. Нүүрснээс нефть болон бусад төрлийн бүтээгдэхүүн гарган авах талаар

Нүүрсийг боловсруулж гарган авч буй бүтээгдэхүүнүүд нь дараах төрлүүдтэй байна.

Коксжуулах

Кокс нь бага үнсжилт, хүхрийн агуулгатай коксжих нүүрсийг агааргүй орчинд 1,000 °C

дээш хэмд халаан гаргаж авсан саарал өнгөтэй, нүх сүвэрхэг бүтээгдэхүүн юм. Дулаан ялгаруулах чадвар өндөр, 29.6Мж/кг. Коксыг төмрийн хүдэр хайлуулахад түлш, мөн ангижруулагч болгон хэрэглэнэ. Нүүрсийг коксжуулах явцад коксоос гадна нүүрсний давирхай (*coal tar*), хөнгөн тос, хий ялгарна.

Хийжүүлэх

Газрын тос, хийн үнийн өсөлтөөс хамааран сүүлийн жилүүдэд нүүрснээс шатдаг хий болон шингэн бүтээгдэхүүн (*газрын тостой адил бүтээгдэхүүн*) гарган авах технологийг эрчтэй хөгжүүлж байна.

Нүүрсийг хийжүүлнэ гэдэг нь нүүрсийг өндөр даралт, температурын нөлөөн дор задлан, хийн бүтээгдэхүүн гаргаж авахыг хэлнэ. ӨАБНУ нүүрсийг хийжүүлэх технологийг өргөнөөр хэрэглэж байгаа ганц орон юм.

Шингэрүүлэх

Нүүрсийг шууд болон шууд бус аргаар шингэрүүлэн бензин, дизелийн түлш гарган авахад зориулсан хэд хэдэн технологи боловсрогдож, бэлэн болсон байна. Нүүрснээс нийлэг шингэн түлш гарган авах боломжийг Германы эрдэмтэн Фишер, Тропш нар анх 1923 онд баталжээ. Фишер Тропш нарын энэхүү технологи дэлхийн II дайны үед Германд боловсрогдсон бөгөөд одоо ӨАБНУ-ын Сасол компани хэрэглэж байна. Уг технологи нь эхлээд нүүрсийг хийжүүлээд (*тодорхой хэмжээний CO ба H₂-ийг нэмж*), дараа нь уг хийгээ конденсацлан хөнгөн нүүрсустөрөгч гарган авах арга юм. Эцэст нь нүүрсустөрөгчөө дахин нэрж бензин, дизелийн түлш гарган авна.

Шууд шингэрүүлэх буюу устөрөгчжүүлэн шингэрүүлэх (*liquefaction by hydrogenation*) “Бергиус” технологийг Германд боловсруулсан ба Дэлхийн I ба II дайны үед ашиглаж байв. Шууд шингэрүүлэх хэд хэдэн өөр технологи боловсрогдсоноос, АНУ-ын Гальф Ойл компанийн боловсруулсан SRC-I and SRC-II (*Solvent Refined Coal*) технологи, 1976 онд Вильбурн Шроедэр (*Wilburn C. Schroeder*) нэр дээр патентлагдсан NUS корпорацийн технологи зэргийг дурьдах хэрэгтэй юм.

NUS корпорацийн устөрөгчжүүлэн, шууд шингэрүүлэх технологи нь нүүрсийг нунтаглан, хатааж, 1% молибдени катализаторийн тусламжтайгаар өндөр температур, даралтын нөлөөгөөр, бага хэмжээний хий (C3/C4), шингэн (C5-C10) - бензиний фракц, NH₃, ба CO₂ гаргаж авна. Нүүрснээс шингэн бүтээгдэхүүн гаргаж авах өөр нэг арга нь бага температурт нүүрстөрөгчжүүлэх юм. Нүүрсийг бага температурт (450-аас 700 °C) коксжуулахад, давирхай нь жирийн давирхайнаас (800-аас 1000 °C-д коксжуулсанаас) илүү их хэмжээний хөнгөн нүүрсустөрөгч агуулдаг байна. Уг давирхайг дахин нэрж бензин, дизелийн түлш гарган авах боломжтой юм.

Эдгээр бүх нүүрсийг шингэрүүлэх технологиудын сул тал нь газрын тосноос бензин, дизель түлш ялгаж авахаас хамаагүй илүү их хэмжээний нүүрстөрөгчийн давхар исэл (CO₂) ялгаруулдаг явдал юм. Тиймээс цаашид уг технологийг их хэмжээгээр хэрэглэх тохиолдолд, нүүрсийг шингэрүүлэх явцад ялгарч буй CO₂-ийг багасгах, мөн агаар мандалд цацалгүйгээр CO₂-ийг азот, эсвэл бусад хийн тусламжтайгаар шингэрүүлэх зэрэг аргаар шийдэх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Нүүрсийг шингэрүүлэх нь нэгэн төрлийн нөөц технологи бөгөөд, газрын тосны нөөц, олборлолт багасан, эрэлт их хэмжээгээр нэмэгдсэн үед хэрэглэх боломжтой юм. Зарим судлаачдийн тооцоогоор, газрын тосны үнэ 35 ам.доллар/баррель орчим (*болон түүнээс дээш*) байгаа тохиолдолд, АНУ дотоодынхоо нүүрснээс бензин гаргаж авах нь эдийн засгийн хувьд ашигтай гэж гарсан байна. Хэдийгээр 35 ам.доллар/баррель гэдэг урт хугацааны газрын тосны дундаж үнээс өндөр байгаа ч, яг одоогийн байдлаар газрын тосны

үнэ үүнээс өндөр байгаа билээ. Одоо хэрэглэгдэж буй нүүрс шингэрүүлэх технологиудын талаархи Вилиамс, Ларсон (*Williams and Larson, 2003*) нарын тайлангаас үзэхэд, Хятадад нүүрснээс гарган авч буй шингэн бүтээгдэхүүний өөрийн өртөг 25-35 ам.доллар/баррель байна. Өнөөдрийн байдлаар дэлхий дахинд нүүрсийг гүн боловсруулах 10 гаруй технологи эрчимтэй хөгжиж байгаа аж.

Нүүрсний давхрагын метан хийг олзворлох

Одоо үед, арвин их нөөцтэй байгалийн шатдаг хийг хамгийн их хэрэглэж байгаа боловч олборлолтын өртөг зардал харьцангуй хямдтай нүүрсний давхрагын метан хийг олборлож ашиглахад сүүлийн үед нилээд анхаарал хандуулах болов. Метан хий нь нэг талаас геологийн процессийн, нөгөө талаас биологийн процессийн бүтээгдэхүүн юм. Нүүрсний давхрага усанд ханасан байх бөгөөд ус нь гидростатик даралтын хүчээр метан хийг тогтоон барьж байдаг. Иймээс метан хийг нүүрснээс салгах ердийн арга нь усыг сорж, даралтыг бууруулах арга юм. Дэлхийн улс орнуудад нүүрсний метан хийн хайгуулын төслүүд улам эрчимжиж, метаныг олборлох, ашиглах техник, технологийн шийдлүүд улам боловсронгуй болж, хэрэглэх цар хүрээ нь тэлсээр байна. Эрчим хүчний үйлдвэрлэл бол нүүрсний метан хийг түгээмэл хэрэглэж байгаа салбарын нэг юм.

Монгол орны нөхцөлд нүүрсний давхрагын метан хийн хайгуул судалгааг Канадын “Storm cut energy” компани анх хийж гүйцэтгэсэн юм. Энэ компани 2004 онд Газрын Тосны Хэрэг Эрхлэх Газартай байгуулсан бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний дагуу Өмнөговь аймгийн Гурвантэс сумын нутаг Ноён уулын районд метан хийн хайгуул судалгааны ажлыг явуулсан. Мөн үүнээс гадна, энэ компани Улаанбаатар хотын ойролцоо Налайхын нүүрсний ордыг оролцуулан Төв аймгийн Цайдам нуурын районы 28 мянган хавтгай дөрвөлжин км талбайд бүтээгдэхүүн хуваах гэрээний дагуу судалгааны ажлыг 2005 онд эхэлсэн боловч зарим урьдчилсан судалгааны ажил хийснээр энэ төсөл зогссон юм.

Монгол орны нүүрсний нөөц баялгын хэмжээ, ордуудын бүтэц структур, нүүрсний нас, төрөл, дээр дурьдсан судалгаа зэргийг харгалзан үзвэл Монгол оронд нүүрсний давхрагын метан хийн нилээд хэмжээний нөөц илрүүлэх боломжтой юм. Үүний тулд хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох замаар гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, улсын төсвийн хөрөнгө, дотоодын эх үүсвэрийг зохистой ашиглах, олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлж, техникийн чадавхи бий болгох, боловсон хүчнийг бэлтгэх, хийн нөөцийн үнэлгээний арга, арга зүйг эзэмших зэргээр хайгуул судалгааны ажлыг энэ чиглэлд улам өргөжүүлж, эрчимжүүлэх шаардлагатай.

Гурав. ДҮГНЭЛТ

Манай орны хувьд нөөц ихтэй, одоо ба ирээдүйн гол эрдэс баялаг болох нүүрсэнд түшиглэсэн эрчим хүчний үйлдвэрлэл, нүүрсний гүн боловсруулалт, нүүрсийг шингэрүүлэх ба хийжүүлэх үйлдвэрлэлийг эрчимтэй хөгжүүлэх, коксжих болон эрчим хүчний нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлэх нь эдийн засгийг тогтвортой хөгжилд чухал ач холбогдолтой юм. Нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлэхийн тулд Монголын өмнөд болон баруун бүсийн дэд бүтцийг, ялангуяа төмөр замын тээвэрлэлтийг хөгжүүлэх нь эн тэргүүний зорилт юм. Мөн хилийн боомтуудын нэвтрүүлэх чадлыг нэмэгдүүлэхийн тулд ажиллах цагийг уртасгах, нүүрсний экспортыг зохицуулах хяналтын үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх, нэгдсэн журам гаргах, нүүрсийг угаан баяжуулах үйлдвэр барьж, байгуулснаар экспортын нүүрсний үнийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

Хүнд даацын машинаар нүүрс тээвэрлэснээс газрын хөрс эргэн сэргээгдэхгүйгээр талхлагдаж, малын бэлчээргүй, хүн амьдрах нөхцөлгүй болж байгаад онцгой анхаарч, ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгохдоо нөхөн сэргээлтийн ажлын төлөвлөгөө, уурхайн хаалтыг үндсэн нөхцөл болгон мөрдөх нь нэн чухал байна.

Дөрөв. ЗӨВЛӨМЖ

Монгол улсад Нүүрсний үйлдвэрлэлийн нөөц 9.8 тэрбум тонн, геологийн нөөц 162.3 тэрбум тонн байгаа нь судалгаагаар нэгэнт тогтоогдсон. 2008 онд 9409.2 мян.тонн нүүрс олборлсноос дулааны цахилгаан станцууд, эдийн засгийн салбар болон өрхөд 5843.2 мян.тонн нийлүүлж, 3965.1 мян.тонныг экспортонд гаргажээ. 2009 оны 9 дүгээр сарын 1-ний байдлаар 6345.0 мян.тонн нүүрс олборлож, 3954.2 мян.тонн нүүрсийг экспортолсон байна. Эдгээр тоон үзүүлэлтүүдээс харахад нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлэх, нүүрснээс эрчим хүч үйлдвэрлэх, эрчим хүчний хий, газрын тосны бүтээгдэхүүн гаргах замаар нүүрсийг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах шаардлагатай нь нэн тодорхой байна.

Манай улсад нүүрс экспортлох одоогийн хэмжээг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн үр ашгийг дээшлүүлэхийн тулд ашигт малтмалтай холбоотой эрх зүйн орчны зохицуулалтыг боловсронгуй болгох нь зүйтэй юм. Үүнд:

- Нүүрсийг зөвхөн хатуу хучилттай асфальтан замаар тээвэрлүүлэн экспортлох
- Нүүрсний экспортыг зохицуулах хяналтын үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх, нэгдсэн журам гаргах
- Нүүрсний ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг олгохдоо нөхөн сэргээлтээс гадна уурхайн хаалтын төлөвлөгөөг заавал тусгасан байх
- Нүүрсийг экспортлохын тулд угаан баяжуулсан байх стандартыг мөрдүүлэх зэргийг УИХ-аар хуульчлах нь ихээхэн ач холбогдолтой байна.

* * *

Тав. Эх сурвалжууд

1. С. Алтанхуяг. “Монгол орны нүүрсний салбарын хөгжлийн төлөв, тулгамдсан асуудал” илтгэл. Ашигт Малтмалын Газар Нүүрс, судалгааны хэлтэс. 2009 он
2. Монголын Өмнөд бүсийн дэд бүтцийн стратеги. 2009 он
3. www.montsame.mn
4. www.helpmongolchildren.org
5. www.mram.mn
6. www.energyresources.mn

Хуулиуд

1. U.S, Code, Title-30, Mineral lands and mining /АНУ/
2. Export Administration act /АНУ/
3. Coal research assistance act /Австрали/
4. Coal Acquisition act /Австрали/
5. Mining act /Австрали/
6. Mineral Resources Development Act /Энэтхэг/
7. Mines and Minerals (Development and Regulation) Act /Энэтхэг/
8. The Coal mines Act /Энэтхэг/
9. Coal Bearing Areas Acquisition and Development Act /Энэтхэг/
10. The Coking and Non Coking Coal Mines (Nationalization) Act /Энэтхэг/
11. The Coal Mines (Taking Over of Management) Act /Энэтхэг/
12. Law of the Coal Industry /БНХАУ/
13. Mineral Resources Law /БНХАУ/

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

14. Нүүрс олборлолт, ашиглалтын салбар дахь төрийн зохицуулалт, нүүрсний аж үйлдвэрийн байгууллагын ажилчдын нийгмийн хамгааллын онцлогийн тухай хууль /ОХУ/

Журмууд

1. Mineral Concession Rules /Энэтхэг/
2. Coal Mines (Conservation and Development) Rule /Энэтхэг/

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН